

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ ЗАКЛАДИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ (2017-2020)

EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

У статті представлено результати аналізу історико-педагогічної джерел та нормативно-правових документів у галузі освіти відкриття навчально-виховних закладів для дітей з особливими потребами; з'ясовано їх практичну діяльність у контексті актуальних підходів шкільної освіти для дітей з особливими потребами. Висвітлено питання про реформування шкільної освіти для дітей з особливими потребами у досліджуваній період. Автор розкриває зміст поняття деяких спеціальних визначень для дітей, які потребують особливих умов виховання та навчання; обґрунтована актуальність проблеми розвитку навчально-виховних закладів нових типів як інклюзивно-ресурсний центр, інклюзивні класи, навчально-реабілітаційних центрів які були зумовлені освітніми потребами, складними порушеннями розвитку дітей з особливими потребами, діяльність якого передбачав здійснення комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію їх порушень. Проаналізовано історико-педагогічні роботи, нормативно-правові документи в галузі шкільної освіти і встановлено, що українські вчені в питанні відкриття нових навчально-виховних закладів для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема інклюзивного навчання зробили потужний крок вперед. Завдяки спільним зусиллям було відкрито по всій Україні навчально-реабілітаційні центри різних типів, інклюзивно-ресурсні центри, інклюзивні класи. Визначено, що теоретичні основи створення навчально-реабілітаційних центрів передбачали різноманітність та універсальність. Їх особлива роль полягала у забезпеченні інноваційного розвитку реабілітаційної педагогіки. Встановлено, що у досліджуваній період мали велику різноманітність навчально-реабілітаційних центрів і були як різновид розвитку середньої освіти для дітей з особливими потребами. Доведено, що реформа досліджуваного періоду мала інноваційний характер, свідченням якого є різноманітні новітні заклади/класи у забезпеченні корекційно-розвивальних реабілітаційних послуг для дітей з особливими потребами у визначених освітніх рамках.

Ключові слова: інклюзивно-ресурсний центр, інклюзивні класи, навчально-реабілітаційні центри, діти з особливими потре-

бами, спеціальні школи, комплексні реабілітаційні заходи, розвиток, корекція порушень.

The article presents the results of the analysis of historical and pedagogical sources and legal documents in the field of education; clarified their practical activities in the context of current approaches to school education for children with special needs. The issues of reforming school education for children with special needs in the study period are highlighted. The author reveals the content of the concept of some special definitions for children in need of special conditions for education and training; justified relevance of the problem of development of educational institutions of new types; as an inclusive resource center, inclusive classes, educational and rehabilitation centers, which were conditioned by educational needs, complex developmental disorders of children with special needs, whose activities included the implementation of comprehensive rehabilitation measures aimed at obtaining an education of the appropriate level, development and correction of their violations. The historical and pedagogical works, legal documents in the field of school education are analyzed, that Ukrainian scientists have made a powerful step forward in the issue of opening new educational institutions for children with special educational needs, in particular, inclusive education. Thanks to joint efforts, educational and rehabilitation centers of various types, inclusive resource centers, and inclusive classes were opened throughout Ukraine. It has been established that the theoretical foundations for the creation of educational and rehabilitation centers provided for diversity and versatility. Their special role was to ensure the innovative development of rehabilitation pedagogy. It was established that during the study period there was a large variety of educational and rehabilitation centers and were like a kind of development of secondary education for children with special needs. It is proved that the reform of the studied period was innovative, which is evidenced by the diverse newest institutions/classes for the provision of correctional and developmental rehabilitation services for children with special needs within a certain educational framework.

Key words: inclusive resource center, inclusive classes, educational and rehabilitation centers, children with special needs, special schools, complex rehabilitation measures, development, correction of violations.

УДК 376:353:3.071 («22»/17/2020«22»)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/45.13>

Шевченко С.М.,
канд. пед. наук, с.н.с.,
ст. науковий співробітник
відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки Національної
академії педагогічних наук України

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Освітні реформи України вимагають від державних органів управління освітою, педагогічної науки, нових підходів у розв'язанні проблем навчання та виховання дітей з особливими потребами. Сучасний розвиток інформаційного забезпечення в Україні вкрай важливий у навчанні учнів з особливими потребами. Зазначимо, що ще у грудні 2009 р. Україна ратифікувала основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав дітей згідно зі світовими стандартами освіти, соціального

захисту та охорони здоров'я. У ст. 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, визначено обов'язок держави щодо реалізації інклюзивної моделі освіти, тобто створення такого предметно-просторового спеціального середовища, яке б дало змогу всім дітям бути однаково рівними учасниками навчального процесу в єдиному освітньому просторі відповідно до їхніх особливостей, потреб і можливостей [8].

5 липня 2017 р. Президент України підписав ухвалений 23 травня цього ж року Закон «Про

внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг». Так, влітку в Україні розпочалась реформа зі складною назвою «деінституціалізація» (ДІ). Це фундаментальні зміни системи інтернатів, в яких нині перебувають 106 тисяч дітей. ДІ – це про створення послуг у громаді, допомогу сім'ям у складних життєвих обставинах, щоб вони не віддавали своїх дітей до інституцій, а виховували в сім'ї [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Учені досліджували в усі часи розвиток навчально-виховних закладів для дітей з особливими потребами. Привертає увагу до досліджень вітчизняних сурдопедагогів: В.Бондаря, О.Дьячкова, А.Добрової, С.Єгорова, І.Єрмоєнко, В.Слюсаренко, М.Ярмаченка та ін., які висловили низку цінних ідей і теоретичних положень у наукових працях. Представлено ряд дисертаційних досліджень у яких розкрито окремі аспекти розвитку інтернатних закладів (Г.Іваненко, В.Слюсаренко, В.Чугаєвський, та ін.). У дослідженнях українських учених як: В.Покася, Б.Кобзара, Ю.Кахіані та ін. розповідається про становлення та розвиток загальноосвітніх шкіл-інтернатів в Україні. Сучасними науковцями (А.Машкаринець-Бутко, В.Химинцем, П.Стрічком, В.Шевченком та ін.) вивчалися питання організації життєдіяльності інтернатних закладів тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз педагогічних досліджуваного періоду і сучасних досліджень та нормативно-правових документів особливо звертає увагу на шкільну освіту дітей з особливими потребами. Вчені України постійно працюють в напрямку покращення навчально-виховного процесу для дітей з особливими потребами, підганяють діючі стандарти до потреб таких дітей. Наприклад з 1 вересня 2017 р. та забезпечення можливості навчання вказаної категорії дітей у спеціальних та інклюзивних класах у загальноосвітніх навчальних закладах реалізувалося їхнє право на виховання в сім'ї, яке сприятиме процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

Відповідно до прийнятого Верховною Радою України 5 вересня 2017 р. Закону України «Про освіту» в рамках нормативно-правового забезпечення Нової української школи, положень про спеціальну школу (школу-інтернат), навчально-реабілітаційний центр, інших актів, що регулюють забезпечення освітнього процесу в закладах дошкільної та загальної середньої освіти у прикінцевих положеннях Закону встановлено, що, окрім закладів загальної середньої освіти, здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують також спеціальні школи, навчально-реабілітаційні центри [1].

Як відомо, з нормативно-правових актів, що постійно осучаснюються функції спеціальних

навчальних закладів, на їх базі створюються нові типи навчально-реабілітаційних центрів, інклюзивні заклади, за потребою відкриваються інклюзивні класи. Саме тому, актуальним є дослідження різних типів для дітей з особливими потребами як інноваційних закладів.

Метою статті є аналіз історико-педагогічних джерел і нормативно-правових документів у галузі шкільної освіти для дітей з особливими потребами; *визначити* типи навчально-виховних закладів, як різновид.

Виклад основного матеріалу. Нові освітні вимоги щодо шкільної освіти для дітей з особливими потребами постали перед Україною у 2017-2020 рр., реалізація яких знайшла відображення в законах України «Про освіту» (2017), «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (2017), Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг (2018), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (2017), «Про охорону дитинства» (2020), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2017), Постановах Кабінету Міністрів України Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр (2017), «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2017), «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» (2018), «Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» (2019, 2020), «Про встановлення тривалості здобуття повної загальної середньої освіти особами з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти» (2019, 2020), наказах Міністерству освіти і науки «Про затвердження Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти» (2018), «Про затвердження Типового переліку допоміжних засобів для навчання (спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку) осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються в закладах освіти» (2019), Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 рр. та ін. У названих документах законодавчо закріплені зміни, що відбулися в освітній політиці в період реформування, і одночасно накреслено нові завдання щодо подальшого розвитку системи освіти дітей з особливими потребами. Так, відповідно до вище названих законодавчих документів було *закладено* нову законодавчу базу освіти для дітей з особливими потребами. Одним із кроків стала інклюзивна освіта для навчання дітей з особливими потребами. Від 5 вересня 2017 р. було прийнято новий Закон України «Про освіту»

у якому зазначалося, що діти з особливими освітніми потребами мали повне право здобувати освіту в усіх навчальних закладах, зокрема й безоплатно в державних та комунальних, незалежно від «встановлення інвалідності», а також:

- дистанційну та індивідуальну форми навчання;
- психолого-педагогічну та корекційно-розвиткову допомогу;
- інклюзивні та спеціальні групи (класи) у загальноосвітніх навчальних закладах;
- «підлаштовані» для їхніх потреби загальноосвітні школи і класи, тобто на відповідні архітектурні перепланування;
- корекційних педагогів, тьюторів, психологів;
- адаптовані навчальні плани та програми, методи та форми навчання, ресурси спеціальної освіти, партнерство з громадою [3].

За визначенням інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) – це установа, яка створена з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, зокрема, у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших навчальних закладах, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти. Інклюзивне навчання це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [5]. Інклюзивне навчання ґрунтується на таких принципах:

- кожна дитина має право на освіту;
- кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби;
- освітні програми мають брати до уваги широке різноманіття характеристик і потреб дітей;
- діти з особливими освітніми потребами повинні мати доступ до навчання у звичайних освітніх установах;
- школи, дитячі садки та інші заклади освіти зобов'язані створити умови навчання, що забезпечують потреби дитини;
- звичайні заклади освіти є найбільш ефективним методом навчання з точки зору забезпечення потреб дитини, протидії дискримінації та розподілу державних коштів [5].

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» 2020 р. у ст. 12 зазначається про формування класів (груп) у закладах загальної середньої освіти, а саме: з метою належної організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти формуються класи та/або групи, у тому числі спеціальні, інклюзивні, з дистанційною, вечірньою формою здобуття освіти, з навчанням мовою корінного народу чи національної меншини України поряд із державною мовою. Також ідеться про те, що в разі звернення батьків

дитини з особливими освітніми потребами інклюзивний клас утворюється в обов'язковому порядку. У ст. 35 зазначається про типи закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти та про здобуття повної загальної середньої освіти, які забезпечують також спеціальні заклади загальної середньої освіти:

1. спеціальна школа - заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими порушеннями інтелектуального розвитку, фізичними та/або сенсорними порушеннями;

2. навчально-реабілітаційний центр - заклад загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку [2].

Також, заклади освіти створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до *індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей*; законодавства організовують та забезпечують надання їм психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг і допоміжних засобів для навчання [2].

Аналіз науково-педагогічних джерел, нормативно-правових актів показав, що українські вчені в питанні відкриття нових закладів для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема інклюзивного навчання зробили потужний крок вперед. Завдяки спільним зусиллям було відкрито по всій Україні навчально-реабілітаційні центри різних типів, інклюзивно-ресурсні центри, інклюзивні класи. Це підтверджується тим, що у системі інтернатних закладів у 2016/17 н.р. діяло 44 навчально-реабілітаційні центри, у яких виховувалися діти з особливими освітніми потребами: з вадами слуху, зору, тяжкими системними мовленнєвими порушеннями, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку [7].

Станом на 1 січня 2020 р. в інклюзивних класах навчалося 19345 учнів із особливими освітніми потребами. Ця кількість у 7 разів перевищувала дані п'ятирічної давнини. На початок 2020 р. в Україні було створено 13782 інклюзивні класи. Так, у 2019/2020 н. р. 35% від загальної кількості закладів загальної середньої освіти організували інклюзивне навчання. Станом на травень 2020 р. було створено та працювало 627 інклюзивно-ресурсних центрів [6]. ІРЦ були по всій Україні. Діти та їхні батьки могли отримати відповідні послуги за місцем проживання. Жодна дитина не мала відчувати себе іншою та виключеною з освітніх, культурних і соціальних процесів – це **головне завдання інклюзії** [5].

Серед переваг інклюзивного навчання було:

- Інклюзивне навчання усуває бар'єри в системі освіти та системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

- Вища залученість батьків до процесу навчання.

- Діти з особливими освітніми потребами отримують можливість соціалізації, розвитку своїх інтересів і талантів і подальшої інтеграції в суспільство, вступу до професійних і вищих закладів освіти.

- Ці діти мали змогу налагодити дружні стосунки з однолітками в школі та поза її межами та моделюють належні способи взаємодії з колективом.

- В інклюзивних класах створено атмосферу спокійного прийняття відмінностей інших людей [4].

Підводячи підсумки зазначимо, що реформа досліджуваного періоду мала інноваційний характер, свідченням якого є різноманітні новітні заклади/класи у забезпеченні корекційно-розвивальних реабілітаційних послуг для дітей з особливими потребами у визначених освітніх рамках.

Висновки. Огляд історико-педагогічних джерел із проблем роботи навчально-виховних закладів в галузі освіти дітей з особливими потребами дає можливість констатувати, що на певних етапах розвитку нашого суспільства виникали різні типи закладів/класів. На вимогу часу вони створювалися і замінювалися іншими новими. Встановлено, що нові заклади забезпечували всебічний і гармонійний розвиток вихованців, соціалізації, розвитку своїх інтересів і талантів та подальшої інтеграції їх в суспільство.

Проблема діяльності НРЦ у період реформування та впровадження нових типів інклюзивних закладів/класів потребує подальшого дослідження

у навчанні дітей з особливими потребами, розкриття їх особливостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n1085>

3. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 5 липня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19#Text>

4. Інклюзивне навчання. Переваги інклюзивного навчання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>

5. Інклюзивне навчання. Просто про інклюзивну освіту. URL: <https://mon.gov.ua/ua/prosto-pro-inklyuzivnu-osvitu>

6. Інклюзивно-ресурсні центри. URL: <https://mon.gov.ua/ua/dlya-batkiv/karta-irc-ta-zakladiv>

7. Кахіані Ю.В. Заклад інтернатного типу як суб'єкт соціально-педагогічної діяльності. *Молодий вчений*. Вип. 10.1 (50.1). 2017. С. 105.

8. Конвенція про права осіб з інвалідністю. 2006. Редакція від 06.07.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

9. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 рр. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/nacionalna-strategiya-reformuvannya-sistemi-internativ>